

Sınırlı Tanınan Abhazya Cumhuriyeti ve Rusya'nın Abhazya'daki Rolü

Muhittin Tolga Özsağlam*

Özet

Uluslararası ilişkiler sistemi gün geçtikçe karmaşıklaşmaktadır. Sistem içerisinde aktörlerin çeşitlenmesi ve aktörler arasındaki ilişkilerin de aynı oranda karmaşık bir hal almasıyla birlikte uluslararası ilişkiler sistemi de daha fazla karmaşıklaşmıştır. Bu karmaşıklığın derinleşmesinde uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde sınırlı tanınan devletlerin ortaya çıkmasının büyük bir rolü vardır. Abhazya, KKTC, Kosova, Güney Osetya v.d. devletlerin kurulmaları ve hami devletleriyle birlikte uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde aktör olarak yer almaları uluslararası ilişkiler sistemine dair ezberleri bozmuştur. Bu çalışmada de facto anlamda uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde ezber bozan ve sınırlı tanınan devletlerden Abhazya Cumhuriyeti'nin ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda resmi çizilmektedir. Bu resmin içerisinde Abhazya'nın bağımsızlığını ilan etme süreci ve bu süreçte iç dinamiklerin dış dinamiklerle (Rusya, Uluslararası Örgütler v.b.) olan etkileşimleri irdelenmektedir. Abhazya'nın devlet olmanın kriterlerini yerine getiren unsurların ve kurumların betimlenmesi ve bununla birlikte Abhazya devletinin dış aktörlerle olan ilişkileri analitik olarak değerlendirilmektedir. Dış aktörler bağlamında Rusya'nın en önemli ve etkin aktör olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede Abhaz-Gürcü çatışmasında Rusya'nın oynadığı rol ve değişken politikaları kendisinin jeopolitik ve dış politika perspektiflerine gönderme yapılarak değerlendirilmektedir. Rusya'nın 2008 savaşının ardından Abhazya'ya askeri ve siyasal anlamda yaklaşımı ve artan ekonomik etkinliği de bu çalışmada ayrıca incelenmektedir. Sonuç olarak çalışmada Sui Generis bir gerçeklik olan Abhazya Cumhuriyeti'nin konumu tümünden gelim ve nitel bir yaklaşımla değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Abhazya, Rusya, Koruma Sorumluluğu, Gürcistan, De Facto

* Muhittin Tolga Özsağlam, Dr. Öğr. Üyesi, Avrupa Lefke Üniversitesi (European University of Lefke), KKTC. E-mail: mozsaglam@eul.edu.tr
(Received/Gönderim: 01.11.2020; Accepted/Kabul: 29.11.2020)

The Limited Recognition of the Republic of Abkhazia and Russia's role in Abkhazia

Abstract

International relations system is getting more complicated day by day. There are several actors within the international relations system currently which creates the complex relations. Limited recognized states within the system are one of the reasons for the emergence of the complex relations. The foundation of Abkhazia, TRNC (Turkish Republic of Northern Cyprus), South Ossetia etc and taking their roles with their patron states have broken the traditional perceptions within the international relations system. In this study, the picture of Abkhazia, a limitedly recognised-de-facto state is drawn economically, socially and politically. Inside of the picture, the independency process of Abkhazia is discussed by focusing on internal and external dynamics (Russia, International Organizations). Abkhazia has the capabilities to provide the necessities of being a state and established its foreign affairs as well. Russia is the most important and effective actor on these foreign affairs with Abkhazia. Under this framework, Russia's foreign policy orientation and its role in Abkhazia-Georgia Conflict is discussed analytically by indicating the geopolitical priorities of Russia. Russia's role in Abkhazia since 2008 conflict which increased economically, politically and militarily is also under investigation in this study. Finally, the Sui Generis status of Abkhazia is discussed with a deductive and qualitative methodology in this study.

Keywords : Abkhazia, Russia, Responsibility to Protect (R2P), Georgia, De Facto

Giriş

Bu çalışmanın amacı uluslararası alanda sınırlı tanınan ve sınırlı ilişkilere sahip olan Abhazya Cumhuriyeti'nin devlet olma özelliklerini göstermek ve bu devletin dış ilişkilerini uluslararası sistem ve bölgesel jeopolitik olgularla birleştirerek tartışmaktır.

Öncelikle sınırlı tanıma ve sınırlı ilişki kavramlarını açıklamakta yarar vardır. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından ayrılıkçı-bağımsızlık hareketlerinin artmasıyla birlikte birçok devlet uluslararası ilişkiler sistemi içinde kendine yer bulmaya başladı. Devlet olma özelliği olan ancak uluslararası alanda tanınmayan, Birleşmiş Milletler'e üye olmayan yapılar için uluslararası hukuk ve

uluslararası ilişkiler literatüründe *de facto* terimi kullanılmaktadır. Ancak bu terimle nitelenen devletlerin uluslararası sistemdeki ilişkileri üzerine yürütülen akademik çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Uluslararası ilişkiler disiplinde *de facto* devletler veya son dönemde kullanılan kavramla "sınırlı tanınan devletler" üzerine yapılan akademik çalışmalar göreceli olarak azdır (Ghazarians, 11).

Soğuk Savaş'ın son döneminde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilanı ile Akdeniz coğrafyası *de facto* bir devletle tanıştı. 1983 yılında ilan edilen KKTC, sahip olduğu kurumları ve işlevleriyle devlet olma özelliği taşımasına rağmen, resmi olarak (*de jure*) sadece Türkiye tarafından tanındı ve diplomatik ilişki kuruldu. Kıbrıs Türk toplumu uluslararası alanda kısmi temsiliyete ve bireysel haklara sahip olsa da bunu devlet yapısı üzerinden gerçekleştirememektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Yugoslavya'da iç savaşın vukuu bulması ve Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlerde ortaya çıkan uyuşmazlıklar sonucu bu birlikler dağılmışlardır. Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan devletler BM'ye üye olarak uluslararası alanda diğer devletler gibi diplomatik ilişkilerini geliştirmişlerdir. Ancak mevcut siyasi ve idari yapıdan memnun olmayan ve bağımsızlığını ilan eden özerk birimlerden bazıları BM'ye üye olamazken, ilgili devletler sadece bazı BM üyesi devletler tarafından tanınmışlardır. Abhazy, Güney Osetya, Kosova ve Transdinyester bu tür devletlerdendirler. Abhazy ve Güney Osetya Gürcistan'dan, Kosova Sırbistan'dan ve Transdinyester Moldova'dan ayrılarak *de facto* anlamda bağımsız devletler olmuşlardır.

Kosova özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin desteğiyle birçok devlet tarafından tanındı ve Avrupa ölçeğinde kurumsal ilişkiler kurabildi. Fakat Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki tavrı nedeniyle BM'ye üye olamadı (Sınırlı Tanınan Devletler ve Kosova'ya ilişkin Rusya'nın tavrı için daha fazla detay için bkz. Tkachenko, 33-36). Bu durumda Kosova da yüzlerce devlet tarafından tanınmasına karşın sınırlı tanınan devletler statüsünde yer almaktadır.

Sınırlı tanınan devletlerin başlıca özelliklerinden biri hamî devlet veya devletlerinin olmasıdır. Hamî devlet sınırlı tanınan devletin dış ilişkilerini gerçekleştirmesinde köprü rolü üstlenir, ayrıca ekonomik, siyasi ve askeri konularda destek olur. Hamî devlet bu desteği sağlarken kendi ulusal çıkarları doğrultusunda jeopolitik veya ekonomik kazançlar elde eder. Abhazyaya örneğinde Rusya'nın özellikle 2008 yılından itibaren oynadığı rol "hamî devlet" rolüne tam olarak uymaktadır ve bu çalışmanın önemli bir bölümünü kapsamaktadır.

Abhazyaya Cumhuriyeti'nin Tarihçesi

Hedley Bull'un da belirttiği üzere günümüz ilişkilerini anlamak için tarihsel derinlik önemlidir (Dunne, Kurki ve Smith). Abhazyaya'nın 1993 yılında bağımsızlık ilan etmesinin nedenlerini iyi kavramak için tarihsel arka planı özetlemekte yarar vardır.

Antik Yunan döneminden itibaren yazılı kaynaklarda Abhazyaya'dan bahsedilmektedir. Karadeniz'de koloniler kuran Yunanlılar, bıraktıkları belgelerde Abhazyaya'nın bulunduğu bölgeyi de tasvir etmişlerdir. Abhazyaya İpek Yolu üzerinde birçok uygarlığın iz bıraktığı bir geçiş noktasındadır. 6. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun bölgede egemen olmasıyla Abhazlar Hristiyanlığı kabul ettiler (Bgajba ve Lakoba, 108-111). Coğrafi konumu nedeniyle Abhazyaya büyük güçlerin her zaman önem verdiği bir bölge oldu. Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılda Abhazyaya'da egemenliğini kuruncaya kadar Abhaz Prensiği bağımsızlığını korudu, daha sonra Osmanlı'ya bağlı özerk bir yapı olarak varlığını sürdürdü (Bgabia ve Lakoba, 175). Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'de güçlenmesi aynı zamanda bölgede İslam'ın yayılmasını sağladı ve Abhazların bir kısmı Müslüman oldu (Bgabia ve Lakoba 176).

19. yüzyılda "Büyük Oyun" olarak adlandırılan ve Birleşik Krallık ile Rusya İmparatorluğu arasında diğer bölgesel aktörlerin de katılımıyla ortaya çıkan güç mücadelesi, Kafkasya'da ve Orta Asya'da yaşayan halkların sosyal ve siyasal yaşamlarını derinden etkiledi.

Kafkasya'yı stratejik bir geçiş koridoru olarak gören Rusya, burada hem Osmanlı-Birleşik Krallık (İngiliz) işbirliğini hem de yerli halkların direnişini kırmak amacıyla 1850'li yılların sonundan

itibaren sistemli olarak sürgün politikası uyguladı. Bunun sonucunda büyük bir Çerkes ve Abhaz nüfusu Osmanlı topraklarına yerleşmek zorunda kaldı. Bugün Türkiye Abhazya'dan daha fazla Abhaz nüfusuna sahiptir. Ayrıca eski Osmanlı toprakları olan Suriye ve Ürdün'de de Abhazlar yaşamaktadır (Shami, 146-155).

Rusya Çarlığının kolonizasyon ve sürgün politikaları nedeniyle büyük bir travma yaşayan Abhazya halkı, 1917 Ekim Devrimi'yle birlikte yeniden ulusal kimliğine kavuştu. Lenin'in "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ilkesi çerçevesinde Abhazya, Sovyetler Birliği içerisinde birlik cumhuriyeti olarak yerini aldı.

Abhazya Mart 1921'de aldığı "Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" statüsünü izleyen dönemde koruyamadı. Önce dış ilişkilerinin Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti üzerinden yürütülmesine karar verildi (The War Report, 2). 16 Aralık 1921'de Abhazya ve Gürcistan arasında imzalanan birlik antlaşmasına göre, her iki cumhuriyetin işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda aralarında askeri, mali, kamu ekonomisi, posta ve telgraf, işçi ve köylü denetimi, kamu adaleti komiserliği, deniz taşımacılığı konularında işbirliği yapılması konusunda mutabakat sağlandı (Union Treaty Between the SSRG and SSRA). Anri Cergenia'nın da belirttiği üzere ilgili antlaşmaya göre Abhazya ve Gürcistan iki eşit devlet statüsünde birliğe gitmişlerdir (Cergenia 2000). Abhazya'nın eşit devlet statüsünde olması, günümüzde de jure bir devlet olarak tanınmasına hukuki bir temel de oluşturmaktadır.

1925 yılında imzalanan yeni antlaşma Abhazya ile Gürcistan cumhuriyetleri arasında siyasi birliği öngörmüştür. Abhazya bu antlaşmayla Gürcistan üzerinden Trans-Kafkasya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne katıldı. Bu antlaşmada Abhazya için "özerk" kelimesi kullanılmamıştır (The War Report, 2). Trans-Kafkasya SFC'nin dış ilişkilerde SSCB'nin dış ilişkileriyle uyumlu davranmak durumunda olduğunu da belirtmek gerekir. Nisan 1925'de yürürlüğe giren Abhazya Anayasasının 4. maddesinde Abhazya'nın Gürcistan üzerinden Trans-Kafkasya SFC'ye katıldığı tekrar zikredildi, 5. maddede Abhazya SSCB'nin egemen bir devlet olduğu ve kendi toprakları üzerinde bağımsız olarak devlet egemenliğine

sahip olduğu belirtilmiştir (Constitution of the Soviet Socialist Republic of Abkhazia, 1925).

1931 yılında SSCB'nin Gürcü kökenli lideri Josef Stalin, Abhazya'yı Gürcistan'a bağlı özerk bir idari birim haline getirdi. Bu şekilde Abhazya'ya egemenlik ve eşitlik sağlayan "Sovyet Cumhuriyeti" statüsü "özerk cumhuriyete" düşürülmüştür.

1931'den itibaren Abhazya'nın demografik yapısında da değişiklik olmaya başladı. Gürcistan'ın iktidarını etnik temelde güçlendirme politikası olarak birçok Megrel resmi kayıtlara Gürcü olarak kaydedildi (Hewitt, 186). Stalin İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Abhaz okullarını kapattı ve Gürcüce eğitim veren yeni okullar açtı (Hewitt, 186). Stalin ve Lavrenti Beria'nın iktidar dönemi Abhazya için "kabus" olarak adlandırılabilir. Abhazlar baskıcı yönetimine karşı çıkamadılar. Ancak, Hewitt'in aktardığına göre, bazı Abhaz entelektüellerin muhalefeti ve başkaldırısı oldu (Hewitt, 187). Bu politikalar Abhazya ve Gürcistan arasında bugünkü sorunların çıkmasında önemli rol oynadı.

Sovyetler Birliği dağılma sürecine girerken milliyetçilik yükseldi. Bu süreçte, Gürcistan'ın egemenliği altında yaşayan Abhazyalı halkların temsilcileri 1989 yılında tarihi Lıhni köyünde toplandılar ve 1925 anayasasına dönülmesini talep ettiler. Binlerce kişinin katıldığı toplantı Abhazya'nın *de facto* bir devlet olması yönünde önemli bir adım oldu. Gürcistan yönetimi bundan sonra sertlik yanlısı bir politikaya yöneldi ve sonuçta Abhazya ve Gürcistan arasındaki anlaşmazlık 1992 yılında silahlı çatışmaya dönüştü.

Abhazya'nın Bağımsızlığı ve Rusya'nın Uluslararası Örgütler Üzerinden Abhazya'da Etkinliği

Ağustos 1992'de başlayan Abhaz-Gürcü savaşı yaklaşık bir yıl sürdü ve 1993 Eylül ayında sona erdi. Savaş süresince iç dinamiklerin yanı sıra dış dinamikler de önemli rol oynadı. Özellikle Türkiye'deki Abhaz diasporasından savaş süresince destek alındı. Bununla birlikte savaş süresince en karmaşık olan Rusya'nın rolüdür.

Rusya, Abhaz-Gürcü savaşında resmi olarak pozisyonunu net olarak ortaya koydu. Uluslararası kamuoyu ve kurumlar nezdinde resmi olarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü destekledi.

Moskova'nın net tavrına karşın Rusya'ya bağlı Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerindeki yerel yöneticiler ve halktan birçok kişi, tarihsel ve kültürel bağlardan dolayı Abhazlara hem askeri, hem insan kaynağı, hem de lojistik anlamda destek verdiler (UN Peacekeeping Mission in Georgia (UNOMIG, 2008)). Savaşı kazanan Abhaz tarafı, 30 Eylül 1993 tarihinde *de facto* olarak bağımsızlığını ve egemenliğini ilan etti.

Abhazya'nın bağımsızlığını ve egemenliğini ilan etmesi karşısında Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve diğer uluslararası kurumlar nezdinde Gürcistan'ın toprak bütünlüğü lehinde politika izlemeye devam etti. İlgili kuruluşlar da çatışma bölgesinde aktif olarak rol aldılar.

Rusya'nın desteğiyle BM Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözlemci Misyonu'nun (UNOMIG) Abhazya topraklarında görev yapmasını kararlaştırdı (858 sayılı karar) (UNOMIG, 2008). 1993 sonbaharında UNOMIG'in misyonunu genişleten 881 sayılı karar alındı ve buna göre çatışan taraflar arasında iletişimin kurulmasının yanı sıra anlaşmazlığa kapsamlı çözüm bulunması amacıyla Rusya destekli bir adım atıldı (UNOMIG, 2008).

Rusya sadece BM üzerinden değil, bölgesel bir örgüt olan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üzerinden de çatışmaya müdahil oldu. Bu çerçevede Mart 1994'te BM Genel Kurulunda alınan karar çerçevesinde BDT şemsiyesinde barış gücünün Abhazya'ya konuşlandırılmasına karar verildi (Cutts, 289).

Rusya uluslararası örgütler nezdinde Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne sadece söylem olarak destek vermekle kalmadı, Ocak 1996'da Rusya öncülüğünde BDT Devlet Başkanları zirvesinde Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Özbekistan ve Ukrayna'nın imzalarıyla Abhazya'ya yaptırım kararı alındı. İlgili karara göre, "ayrılıkçı rejimler desteklenmeyecek, siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda bağlar kurulmayacak ve bu şekilde ekonomik, mali, askeri ve herhangi bir şekilde desteklenmeyeceklerdi." (CIS Treaty on Abkhaz Sanctions, 1996). Yaptırım antlaşmasının yaşam koşullarını özellikle 1996-2000 yılları arasında zorlaştırdığı Abhazya eski

dışişleri bakanı Maksim Gunjia tarafından da ifade edildi. Gunjia gerçekleştirilen görüşmede, Abhazya'nın var olabilmek adına çok taraflı bir dış politika izlemeye çalıştığının da altını çizdi (Gunjia ile röportaj, 2008). Gunjia'nın bu ifadeleri aslında Rusya'nın 2000'li yılların başına kadar Gürcistan'a destek verdiğinin de kanıtıdır. Rusya'nın 2000'li yılların başına kadar Abhazya'nın hami devleti rolünde olmak yerine, Gürcistan'ın hami devleti olmasa da "büyük kardeşi" olarak davrandığını söylemek mümkündür. Abhazya'ya Rusya yönetimi tarafından 2000'li yılların başına kadar ağır ekonomik ve sosyal yaptırımlar uygulamasına karşın, Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden ciddi sivil lojistik destek gittiği bir gerçektir.

Rusya'nın Avrasyacı Yaklaşımıyla Gürcistan'ın Batı Yönelimli Politikalarının Çatışması

1999 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen AGİT zirvesinde Rusya adına dönemin devlet başkanı Boris Yeltsin ve Gürcistan devlet başkanı Eduard Şevardnadze ortak bir metne imza atarak Gürcistan'daki Rus askeri üslerinin kapatılmasında mutabık kaldılar (OSCE İstanbul Summit, 1999). Abhazya sorununa ilişkin ise AGİT zirvesine katılan devletlerin tümü Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasının gerektiğinin altını çizdiler. Bununla birlikte Abhazya'ya Gürcistan toprakları içerisinde "özel statü" verilmesi konusunda Fransa, Rusya, ABD, Birleşik Krallık ve Almanya bir öneri sundular, ancak ilgili metin temel olarak alınmaması Abhaz liderlik tarafından reddedilmiştir (Fuller, 2008).

Yeltsin'in Gürcistan'ı destekleyen tutumuna karşın gerek parlamento içerisindeki muhalifler gerekse yerel yöneticiler Gürcistan ile ilişkilere daha farklı bir açıdan bakmışlardır. Rusya'daki Avrasyacı akımın öncüleri Gürcistan'ın Batı'yla yakınlaşan politikasından rahatsızlık duymalarından, Kuzey Kafkasyalı yerel yöneticiler ise tarihsel ve kültürel bağlar nedeniyle Abhazya'ya daha yakın durmuşlardır (March, 195).

Siyasi alanda Avrasyacı görüşün ılımlı temsilcilerinden birisi olarak değerlendirilen, Vladimir Putin'in Nisan 2000'de Rusya Devlet Başkanlığı görevine seçilmesiyle birlikte Rusya'nın dış politikasında daha somut bir değişim olmuştur. Yevgeni Primakov'un dışişleri bakanlığı ve başbakanlığı döneminde

Avrasyacı dış politika perspektifi hayat bulurken, Putin ise bu politikayı 2000 yılında yayımladığı Rus askeri doktriniyle birlikte daha ileriye taşımıştır. Yakın Çevreye (eksi Sovyet coğrafyası) verilen önem ve Batılı ülkelerle birlikte batılı uluslararası kurumların tehdit olarak algılanması Rusya'nın Avrasyacı dış politikasının temelini oluşturmuştur. Bu politika Batıyla yakınlaşma sürecini daha yoğun yaşamaya başlayan Gürcistan ile olan ilişkileri de etkilemiştir. Bu bağlamda 2001 yılından itibaren Rusya'nın Abhazlara (Abhazya'da yaşayanlara) pasaport vermeye başlaması bir bakıma Gürcistan'a karşı bir göz dağı verme niteliğinde algılamak mümkündür.

Gül Devrimi, Rusya-Gürcistan Gerilimi ve Rusya-Abhazya Yakınlaşması

Gürcistan'daki ekonomik sorunlar, yolsuzluk, usulsüzlük iddiaları ve merkezi hükümetin çatışma bölgelerinde tamamen otoriteyi kaybetmesinden dolayı 2003 yılının başlarında halk nezdinde Şeverdnadze yönetimi meşruluğunu yitirmeye başlamıştır. Kasım 2003'de gerçekleştirilen parlamento seçimlerinin sonuçlarının adaletli olmadığı iddiasıyla Birleşik Ulusal Hareket Partisi lideri Mikheil Saakashvili kitle gösterileri organize etti ve Shevardnadze'nin istifasını sağlayarak ofisine güllerle girdi ve sonuç itibarıyla tam anlamıyla Batı yanlısı Saakashvili Ocak 2004 yılında Devlet Başkanlığı görevine gelmiştir (Daha fazla detay için bkz. Mitchell, 2006).

Saakashvili'nin başa gelmesi 2000'i yılların başında kötüye gitmeye başlayan Rusya-Gürcistan ilişkilerini daha da germiştir. Batı yanlısı devrimlerin Gürcistan ile birlikte Ukrayna ve Kırgızistan'da da ortaya çıkmasıyla birlikte Rusya'nın bölgede daha aktif bir dış politika izlemesine neden olmuştur, bu bağlamda Abhazya Rusya'nın Karadeniz jeopolitiğinde yeni bir kavşak noktası haline gelmeye başlamıştır.

Rusya'nın Abhazya'ya yaklaşması söz konusu olmakla birlikte uluslararası camia önünde Rusya resmi dış politika söyleminden vazgeçmemiştir ve 2005 yılında Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov mevkidaşı Salome Zurabishvili ile Moskova'daki görüşmesinde Rusya'nın Gürcistan'daki üslerini kapatacağını belirtirken, Abhazya ve Güney Osetya'daki barış sürecine BM ve

AGİT kararları çerçevesinde çözüm bulunmasını desteklediklerini ifade etmiştir (<http://reliefweb.int/report/georgia/russia-remove-military-bases-georgia-2005>, Source: Pravda Translated by: Guerman Grachev, (Erişim: 15.09. 2020).

Sergey Lavrov'un ifadelerine karşın 2006 yılında Abhazya-Gürcistan arasında devam eden barış görüşmelerinde ve Putin-Saakashvili arasında St.Petersburg'ta gerçekleşen görüşmede Gürcistan resmi olarak BDT güçleri yerine BM Barış Gücü'nün Abhazya'ya talep etmiştir. (Coleman, 94)

“Batının Yeni Uydusu” ve “İmparatorluk Gücü Suçlaması” Çerçevesinde Casusluk Krizi

Gürcistan'ın NATO ile Barış İçin Ortaklık protokolünü 2005 yılında imzalaması ve Türkiye'den bu çerçevede askeri alanda teknik destek alması, Rusya'daki kamuoyu nezdinde Gürcistan'ı Batının Kafkasya'daki uydusu olarak algılamalarına yol açmıştır. Rusya tarafında böylesi bir algı söz konusuysa, Gürcistan tarafında ise Rusya, imparatorluk emelleri olan bir güç olarak algılanmaya başlamıştır.

Bu algılama çerçevesinde Eylül, 2006'da Gürcistan'ın 4 Rus yetkiliyi casusluk suçlamasıyla tutuklaması ve ardından Saakashvili'nin Rusya'yı imparatorluk emelleri olan ve kendilerini de arka bahçesi olarak gören bir güç olarak tanımlaması ve Rusya'yı Abhaz ve Oset ayrılıkçılara destek veren ülke olarak göstermesi iki ülke arasındaki ilişkileri daha da germiştir (BBC News, October 2, 2006). Öyle ki, birçok Gürcistan vatandaşı, işçi, öğrenci v.s. Rusya tarafından vize ihlali gerekçesiyle Rusya'dan sınır dışı edilmiştir (The Guardian, October 6, 2006).

Rusya'nın Dış Politikasında Resmi Değişiklik: Abhazya'ya Hami Devlet Olma Yolunda ve Koruma Sorumluluğu (R2P)

2008 yılı hem Rus dış politikası hem de Abhazya'nın uluslararası alandaki yeri bağlamında bir dönüm olmuştur. Gürcistan ile ilişkileri kopma noktasına gelen Rusya öncelikle Abhazya'ya 1996'dan beridir uygulanan yaptırımları düzenleyen BDT Antlaşmasından çekildiğini bildirdi ve gerekçeli kararını şu şekilde açıklamıştır: “Bugün durum hızlı bir şekilde değişmiştir. Gürcü mülteciler Gal bölgesine dönmüşlerdir... Bu da Birleşmiş

Milletler Mülteciler yüksek Komiserliği'nin (UNCHR) öngördüğü şekilde olmuştur... Bu şartlar altında Abhaz halkının yaşadığı ve adaletsiz şekilde zarar gördüğü ekonomik-sosyal durum da ortadadır..." (Civil Georgia, March 6, 2008).

Rusya'nın bu açıklamayı yapması ve ambargoyu uygulamaya koyan antlaşmadan çekilmesi, Abhazya-Gürcistan çatışmasında daha farklı bir dış politika izleyeceğinin habercisi olmuştur.

1999 yılında ABD öncülüğünde NATO şemsiyesinde Kosova'ya yapılan müdahale ve Belgrad'ın bombalanmasıyla birlikte, uluslararası toplum sadece teorik anlamda değil pratik anlamda da Koruma Sorumluluğu (R2P-Responsibility To Protect) kavramıyla tanışmıştır. Rusya ve Çin BM'nin etkinliğini azaltacağı iddiasıyla ilgili kavrama sıcak bakmamışlardır. Ancak Rusya benimsemediği bu kavramı ve uluslararası ilişkiler pratiğini Gürcistan'ın Güney Osetya'ya 8 Ağustos 2008'de saldırmasıyla birlikte kendi dış politikasında başvurduğu bir uluslararası ilişkiler kavram ve pratiğine dönüştürmüştür.

Gürcistan'ın Tshinvali'ye saldırması neticesinde Rusya'ya bölgede Abhazya ve Güney Osetya'nın "Hami" devleti olmasını sağlamıştır. Rusya "hami" devlet olurken R2P kavramını temel almıştır.

Gürcistan'ın Tshinvali'ye saldırmasını takiben Lavrov Gürcistan'ı Güney Osetya ve Abhazya konularını barışçı yoldan çözmekle ve saldırgan olmakla suçlarken, saldırılarda 1500 kişinin öldüğünü ve 30000 kişinin ise Rusya'ya kaçmak zorunda kaldığını iddia etmiştir (Coleman, s.98). Lavrov'un açıklamasını takiben dönemin Devlet Başkanı Dmitri Medvedev ise Gürcistan'ın kitlesel saldırılarından dolayı kaçanların içerisinde Rusya vatandaşlarının da olduğunu söylerken Gürcistan'ın R2P görevini yerine getiremediğinin altını çizmiştir (Georgia Review, s.98).

Rusya yaptığı açıklamaları takiben Tiflis'in 85 km uzağına kadar askeri birliklerini sürdü, aynı anda Abhaz savaşılar da stratejik önemi olan Kodor vadisini ele geçirmişlerdir. Rusya'nın Gürcistan'ın başkenti Tiflis yakınlarına kadar askeri hareket düzenlemesi hem Gürcistan yönetimine hem de Batılı güçlere verilmiş önemli bir jeopolitik mesaj niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür.

26 Ağustos 2008 tarihinde Rusya hem Abhazya hem de Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdı. Rusya'nın tanıma kararı dış politikada radikal bir dönüşümün tamamlanması ve "Hami" devlet olarak bölgedeki varlığını pekiştirmesi anlamına gelmiştir. Abhazya'nın Rusya tarafından tanınmasının hemen ardından, Gürcistan BDT'deki üyeliğinden geri çekildi. Süreç içerisinde BDT güçleri de Abhazya'dan geri çekildi ve Haziran 2009'da ise UNOMIG'un Abhazya'daki misyonunu da sonlandırıldı. UNOMIG'in misyonunun uzatılmamasında BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak Rusya önemli bir rol oynamıştır. Rusya'nın politika değişikliğine gitmesinin ve Abhazya'yı destekleme yönünde hareket etmesinin en büyük sebebi olarak özellikle Gürcistan ile dış politika yönelimlerindeki çelişkilerin üst düzeye ulaşmasıdır (Avrasya-Avro Atlantik Çatışması). Oysa ki, Rusya genel anlamda mevcut *de jure* statülerin korunması yönünde bir dış politika yönelimine sahip olduğunu Kosova, Dağlık Karabağ ve Transdinyester gibi konularında göstermiştir. Elbette hukuksal zemin olarak Abhazya'nın güçlü bir zemine sahip olduğunu ve bu güçlü zeminin de yukarıda da bahsedildiği üzere 1921'deki Anayasaya dayandığını söylemek mümkündür.

Abhazya'nın Sınırlı Tanınma Statüsü ve Rusya'nın Abhazya'da Artan Rolü

Rusya'nın Abhazya'yı tanınması Abhazya'da memnuniyet yaratmakla birlikte ihtiyatlı bir yaklaşımın Abhaz halkının ve yetkililerinin kafasında yer aldığını tarihsel geçmişe ve günlük yaşamadaki gözlemlere dayanarak söylemek mümkündür. Ancak, Abhazya bağımsız bir cumhuriyet olarak BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi Rusya tarafından tanınmakla uluslararası alanda diplomatik anlamda asimetrik bir güce sahip olduğunun da altını çizmekte yarar vardır. Gürcistan ile yakın ilişkide bulunan Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve ABD Abhazya'nın bağımsızlığını olumlu karşılamamışlardır. Abhaz diasporasının en yoğun yaşadığı Türkiye de Abhazya'nın bağımsızlığını tanımamakla birlikte, ilk kez Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Ünal Çeviköz'ü Eylül 2009'da Abhazya'ya göndererek kısmi bir diplomatik temas kurmuştur. Çeviköz'ün Abhazya'ya gerçekleştirdiği ziyaret öncesinde dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu

yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne önem verirken aynı zamanda Gürcistan'ın NATO üyeliğine de destek verdiğini belirtmiştir (Sabah Gazetesi, 2009). Davutoğlu'nun yaptığı bu açıklama bir anlamda Türk dış politikasının Abhazya ve Osetya konusunda aldığı pozisyonu göstermektedir.

Abhazya'nın Batılı devletler tarafından tanınmamasının diğer bir ifadesi de BM'ye üye olamayacağını anlatmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin Batılı daimi üyelerinin aldıkları pozisyonu Rusya'nın Kosova konusunda aldığı pozisyona benzetmek mümkündür. Öyle ki, BM'ye üye olmaksızın bazı BM üyesi ülkeler tarafından tanınan *de facto* devletlerin tanınması sınırlı tanınma olarak yorumlanmaktadır (Bkz Tkchanko).

Abhazya'nın statüsüne ilişkin AGİT'in Monaco'daki 2012 zirvesinde de olumsuz ifadelerin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Monaco Deklarasyonu'nda Abhazya ve Güney Osetya için "işgal edilmiş topraklar" ifadesi kullanılmıştır (OSCE, Monaco Declaration). Deklarasyonda ayrıca AGİT'in Gürcistan Misyonu adı altında yeniden güven sağlama rolü olarak AB'nin de çeşitli kurumlarıyla gözlemci rolünde aktif olmasına ilişkin bir de çağrı yer almaktadır (OSCE, Monaco Declaration). Rusya'nın Abhazya'da "işgalci" olduğu ve işgali sonlandırması gerektiğine dair Avrupa Parlamentosu'nun çağrısı ve kararlarının da özellikle son dönemde daha fazla dikkat çektiği gözden kaçmamaktadır (European Parliament, Press Releases, 2018). Gürcistan da Abhazya ve Güney Osetya topraklarının Gürcistan'ın bir parçası olduğunu ve Rusya tarafından işgal edildiğini sürekli gündemde tutmaktadır. Öyle ki, Ağustos 2020'de Gürcistan Savunma Bakanı Irakli Garibaşvili mevkidaşı Ukrayna savunma Bakanı Andriy Taran'ı Tiflis'te kabul ettiği görüşmede Rusya için şu ifadeleri kullanmıştır: " *Bizim için öncelikli sorun, Rusya tarafından topraklarımızın işgal ve ilhak edilmesidir. Doğal olarak, biz kendi politikamız yoluyla topraklarımızda işgalin sona ermesini başarmalıyız*" (Qırım Haber Ajansı, 19 Ağustos, 2020)

Abhazya sadece Batılı Devletler tarafından değil BDT'nin Rusya dışında kalan üyeleri tarafından da tanınmamıştır. Ekonomik, sosyal ve jeopolitik anlamda ilişkilerin ve iş birliğinin çok fazla bir

şey ifade etmediği ülkelerin Abhazya'yı tanıdığıdır. Rusya'nın Abhazya'yı tanımasının hemen ardından Rusya ile iyi ilişkilere sahip olan Venezüella, Nikaragua Abhazya'yı tanıırken, ardından Pasifik Okyanusunun merkezindeki küçük Nauru adası da 2009 yılında Abhazya'yı tanıdığıdır. Önemli sayıda Çerkes-Abhaz diasporasının yaşadığı ve Rusya'nın etkin olduğu Suriye de Mayıs 2018'de Abhazya'yı tanıdığıdır (Euroasianet). Tanıyan ülkeler arasında coğrafi olarak sadece Suriye ile ekonomik ve sosyal ilişkilerin kurulma ihtimali göze çarpmakla birlikte Suriye'nin kuzeyinde yaşanan iç savaş nedeniyle ise ilişkilerin çok da kolay yürüdüğünü söylemek mümkün değildir.

Rusya Abhazya'da 2008 yılından itibaren tamamıyla "Hami Devlet" pozisyonunu alarak öncelikle güvenlik konularına ağırlık vermiştir. Bu çerçevede 2009-2012 yılları arasında 5000 askeri personeli Abhazya'ya yerleştirirken, askeri lojistik-altyapı için 465 milyon ABD Doları harcamıştır (International Crisis Group Report, 2013, p.3). 2009 yılından 2012 yılına kadar geçen zamanda ise devlet bütçesine 287 Milyon, Rusya vatandaşı olan emeklilere verilmek üzere 70 Milyon ve alt yapı yatırımları (yol, okul, hükümet binaları, tarımsal katkı v.s.) için ise 350 milyon dolar yardım sağlamıştır (International Crisis Group Report, 2013, p.6-7).

Gürcistan'da Saakashvili döneminin sona ermesiyle birlikte Rusya'ya karşı ve Abhazya sorununa ilişkin ekonomik ticari-ekonomik kaygılardan dolayı daha ılımlı bir politika izlenmeye başlansa da ilişkiler Abhazya-Gürcistan arasındaki sınır geçişleri ve sınırlı teknik işbirliğinden öteye gitmemiştir. İlişkilerin ileriye gitmemesindeki en temel neden yukarıda da bahsedildiği üzere tarafların siyasal ve hukuksal statüye ilişkin bakış açılarındaki farklılıktır. Abhazya siyasal liderliği ayrı bir devlet yaklaşımında pozisyonunu korurken, Gürcistan'da Bidzina Ivanishvili, ılımlı bir lider olarak Başbakan olduğu zaman, Abhazya ve G.Osetya ile diyalogdan bahsederken, "Abhazya ve Güney Osetya kardeşlerimiz zamanı gelince bizlere döneceklerdir" (Voice of Russia, 2013) ifadesiyle Gürcistan resmi dış politikasına göre iki cumhuriyetin de Gürcistan toprağı olduğunu anımsatmıştır.

Gürcistan'ın tutumunda bir değişiklik olmaması ve bazı dönemlerde askeri anlamda sınırlarda ortaya çıkan gerilim,

Abhazya'nın Rusya ile askeri ve güvenlik açısından stratejik önem arz eden bir antlaşmaya Mart 2015'de imza atmasına zemin hazırlamıştır. İlgili antlaşma Abhazya ve Rusya arasında bir ittifakı ve askeri ortaklığı anlatmakla birlikte, özellikle 5, 6, 7. Maddelere bakıldığında Rusya'nın Abhazya'nın kara, hava ve denizde güvenlik anlamında bir garantör pozisyonu aldığını söylemek mümkündür (Daha fazla detay için (Bkz. Dogovor Mejdu Rossikoi Federatsiei i Respublikoi Abhaziya o Soyznichestve i Straegicheskom Partnerstve). Bu antlaşma Abhazya'yı Gürcistan'dan gelebilecek bir saldırıya karşı korurken, Rusya'nın da Doğu Karadeniz'deki askeri etkinliğini artırması anlamına gelmiştir.

Rusya Abhazya'da askeri anlamda etkinliğini muhafaza etmesine karşın gerek küresel anlamdaki ekonomik sorunlar gerekse kendisinin 2014'ten itibaren Kırım konusu nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı Abhazya'ya olan ekonomik katkılarda azalma olmuştur. Örneğin, International Crisis Group'un hesaplarına göre 2020 yılında Rusya'dan toplam 140 milyon dolar almayı öngörmüştür, bu meblağın 2012 yılında alınan yardımlardan yaklaşık 300 Milyon dolar daha az olduğu iddia edilmektedir (Hauer).

Abhazya'nın dış ticaretinde en önemli pazar olarak Rusya göze çarpıyor. Abhazya ürettiği narenciye ve şarap gibi tüketim ürünlerini Rusya'ya ihraç ederken, Turizm ise Abhazya Devlet Başkanı Aslan Bjaniya'nın ifade ettiği üzere Abhazya'nın GSMH'sinin %35'ne denk gelmektedir (Baikova, Izvestiya). Abhazya Ticaret Odası (CCIRA)sivil toplum örgütü olarak uluslararası alanda çeşitli protokollere imza atarak ve fuarlara katılmak suretiyle ülkenin dış ticarete aktif olması yönünde çalışmaktadır (CCIRA Web Page). Ancak bağlı bulunduğu devletin tam tanınmış olmaması ve ekonomiyle ilgili uluslararası örgütlerde temsiliyeti olmaması nedeniyle uluslararası alanda temsiliyet ve dış ticaret protokol ve antlaşmaları yapılması süreçlerinde sıkıntılar yaşamaktadır. Buna karşın, CCIRA Rusya, Şili, Tacikistan, Ürdün ve Rusya Federasyonu'na bağlı cumhuriyetlerin ticaret odalarıyla ikili antlaşmalar imzalayarak ülkenin izolasyonunu hafifletmeye çalışmaktadır (CCIRA Web Page).

2020 yılından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Corona, Covid-19 salgını nedeniyle turizm sektörü dünya genelinde çökmüştür. Abhazyda ekonomisinde önemli bir yere sahip olan turizm sektöründen 2020 yılında istenilen verimi alamamıştır. Turizm sektörünün çökmesi aynı zamanda Bjaniya'nın da belirttiği üzere 10 bin kişinin istihdamının sağlanamaması anlamına gelmektedir (Baikova, İzvestiya).

Sınırlı tanınan ve bu yıl Covid-19 virüs salgını nedeniyle ekonomik zorlukları artan Abhazya'nın sağlık hizmetlerini sunma konusunda da sıkıntı çekmiştir. Abhazyaya sağlık hizmetleri konusunda birincil destek Rusya'dan gelirken, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da Abhazyaya Covid-19 ile mücadelede tıbbi malzeme yardımı yapmıştır (International Crisis group, 2020). Abhazya vatandaşların pandeminin başlamasıyla birlikte Gürcistan'daki hastanelerde tedavi görmesi artmıştır, Rukhi'de inşa edilen ve ücretsiz olarak Abhazya vatandaşlarına hizmet veren hastanenin de özellikle pandemiden itibaren daha aktif bir şekilde hizmet vermektedir (Hauer). Pandeminin etkisinin ve siyasi sonuçlarının yorumlanması için erken olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ekonomik anlamda Rusya'dan gelecek olan turiste bağlı olan Abhazya'nın ekonomik ve sosyal zorluklarla karşılaştığını ve dünyanın tüm diğer ülkelerinde olduğundan daha ağır bir süreci yaşayacağını söylemek mümkündür.

Sonuç

Uluslararası alanda *de facto* veya *sınırlı tanınan* devletlerin sayıları özellikle Soğuk Savaş sonrasında artmıştır. Bu tür devletlerin sayılarının artması ve kendilerine münhasır (Sui Generis) bir yapıda varlıklarını sürdürmeleri uluslararası sistem içerisindeki anomalileri, krizleri ve karmaşıklıkları da artırmıştır.

Kafkasya'da bağımsızlığını ilan eden Abhazy Cumhuriyeti'nin diğer diğer *de facto* devletlerden ayrılan en temel özelliği 1925 yılında SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerden biri olmasıdır. Ancak 1931 yılında Abhazya'nın statüsünün otonom bir düzeye düşürülmesi ve Gürcistan'ın bir parçası olarak tanımlanması ve demografik yapısında değişikliğe uğramaya başlaması bugünkü sorunsalın ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Abhazya'nın sınırlı tanınan bir cumhuriyet olarak tanımlanmasının en büyük

nedeni BM'ye üye olamamasıdır. Bununla birlikte ABD ve AB gibi uluslararası arenada güçlü aktörlerin de Abhazya'nın bağımsızlığını Gürcistan ile olan yakın ilişkilerinden dolayı desteklememeleri söz konusudur.

Abhazya Cumhuriyeti ve halkı 2000'li yılların başına kadar sadece diasporadan ve Rusya içerisinde yaşayan Kuzey Kafkasya halklarından destek alarak bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Öyle ki, 1992-2000 yılları arasındaki dönemde Abhazya uluslararası toplumdan hemen hemen tam izole *de facto* bir devlet konumunda kalmıştır.

2000'li yılların başından itibaren Putin'in Rusya'da iktidara gelmesiyle birlikte değişen dış politika yönelimleriyle birlikte Abhazya'nın en azından Rusya üzerinden uluslararası toplumla buluşması söz konusu olurken, Rusya'nın Abhaz halkına pasaport vermesi ve 2008 savaşının ardından Abhazya'daki etkinliğini hem askeri hem de ekonomik olarak artırmasına ve "Hami" devlet rolünü almasına yol açmıştır.

De facto devletlerin dünyayla bütünleşme süreçlerinde ve yaşadıkları zorluklarda sürekli başvurdukları bir "Hami Devletleri" vardır. Abhazya'nın da yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere "Hami Devleti" Rusya'dır.

Ekonomik ve askeri güvenlik anlamında Rusya'ya bağımlı noktada Abhazya'nın çok yönlü dış politika arzusu küresel diğer güçlerin pozitif yaklaşımları olmaması nedeniyle yaşama geçirilememektedir. Bunlara ek olarak Abhazya'yı tanıyan BM üyesi devletlerin Suriye dışında tümünün farklı kıtalarda olması da Abhazya'nın diğer devletler tarafından tanınmamasını ekonomik ve sosyal açıdan çok anlamlı kılmamaktadır.

Abhazya'nın Rusya dışında başka bir BDT ülkesi tarafından tanınmaması da önümüzde bir soru işareti olarak ortaya çıkmaktadır. BDT ülkelerinin bazılarının kendi iç sorunlarından dolayı Abhazya'yı tanımaması anlaşılır olmakla birlikte Belarus gibi Rusya ile konfederasyon kuran bir ülkenin tanımaması dikkat çekmektedir.

Gürcistan'ın Abhazya'nın tanınması olasılığı bir yana Gürcistan'ın işgal altındaki bir bölgesi olarak tanımlaması, ayrıca lobi faaliyetleriyle ve çıkar uyuşmasıyla bu savını Avrupalı devletler

ve kurumlar aracılığıyla da sürekli gündeme taşınması Abhazya'nın uluslararası alanda bağımsız bir şekilde hareket edebilmesini zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak, uluslararası örgütlere üye olamayan ancak bazı toplantılarına siyasal liderlik düzeyinde katılabilen Abhazya uluslararası alanda görünürlüğüne sağlarken hami devleti Rusya'ya ihtiyaç duymaktadır. Abhazya'nın içinde bulunduğu bu konumda Rusya'ya olan bağımlılığı artırmaktadır. Ekonomik açıdan da gerek turizm gerekse ihracat kalemleri bakımından Abhazya'nın Rusya'ya bağımlı olması Rusya'nı Doğru Karadeniz'de ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri varlığını artırmaktadır. Kırım'ın 2014'te Rusya'ya katılmasıyla birlikte Rusya Doğu Karadeniz'de jeopolitik anlamdaki etkinliğini pekiştirmiştir.

Gürcistan'ın Batı ülkeleriyle ve kurumlarıyla derinleşen ilişkisi, Rusya'nın ise Abhazya ve Güney Osetya'daki etkinliğinin artması genel anlamda küresel güçler arasındaki mücadelenin de bir parçasıdır.

Kaynakça

Baikova, Tatyana, *Izvestiya*, (August 11, 2020), <https://iz.ru/1046272/tatiana-baikova/ekonomicheskie-poteri-abkhazii-iz-za-pandemii-vesma-znachitelny>

BBC News, October 2, 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/5398384.stm>, (Erişim: 15.09. 2013).

Bgajba O.H., Lakoba S.Z. *İstoria Abhazii*, Suhum, 2007.

Cergenja, Anri, *Abhazya-Gürcistan İlişkilerinin Hukuki Yapısı ve Gelişimi*, (Çev: Murat Papşu), <http://circassiancenter.com/tr/abhazya-gurcistan-iliskilerinin-hukuki-yapisi-ve-gelisimi/>, (30 Eylül, 2000), (Erişim: 18.11.2020).

Chriba, A. Viacheslav, "The International Legal Status of the Republic of Abkhazia in the Light of International Law", in John Colarusso (Ed), *Independence of Abkhazia and Prospects for the Caucasus*, Ömür Matbaacılık, İstanbul, 2010.

Coleman, "Youngblood Appendix: Abkhazia", *Georgia Review*, 2013.

Constitution of the Soviet Socialist Republic of Abkhazia, 1925, <https://abkhazworld.com/aw/reports-and-key-texts/589-constitution-ssr-abkhazia-1april1925> (Erişim: 25 Ağustos, 2020)

Dogovor Mejdu Rossikoi Federatsiei i Respublikoi Abhaziya o Soyznichestve i Straegicheskom Partnerstve, <http://www.kavkaz-uzel.eu/articles/252910/> 5 Marta 2015. (Erişim:15. 9.2029).

Dunne Tim, Milja Kurki, Smith Steve, *International Relations Theories, Discipline and Diversity*, Third Edition, Oxford Publication, 2012.

European Parliament, *Press Releases*, 2018, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180607IPR05245/european-parliament-calls-on-russia-to-end-occupation-of-georgian-territories>

Pender Kieran, "Abkhazians appreciate Syrian recognition, no matter the circumstances", *Eurasianet* (Jul 16, 2018), <https://eurasianet.org/abkhazians-appreciate-syrian-recognition-no-matter-the-circumstances> (Erişim: 20.10.2020)

Full Text: 1996 CIS Treaty on Abkhaz Sanctions, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=17293>, (Erişim: 20.12. 2017).

Fuller, Liz. *German seeks to kick to start Gerogian -Abkhaz Peace Talks*, *Radio FreeEurope-Radio Liberty*, <http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2008/07/mil-080717-rferl06.htm>. (Erişim: 15.09. 2013).

Ghazarians, Ara. *From Frozen Conflicts to Unrecognized Republics: The de facto States in the Emergent Region of the Post-Soviet States of the South Caucasus*, the Faculty of The Fletcher School of Law and Diplomacy, December 2007, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Hauer Neil, *Abkhazia, Georgia and COVID: An opportunity from crisis*, *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/abkhazia-georgia-and-covid-opportunity-crisis>, September 28, 2020.

Harzl, Benedikt, "Nationalism and Politics of the Past: The Cases of Kosova and Abkhazia", *Review of Central and East European Law*, Volume 36, Issue:1, 2011.

Hewitt, George "Abkhazia and Georgia: Time for a Reassessment", *Brown Journal of World Affairs*, Spring/Summer 2009, Vol:16, No 2.

Hille, Kathrine "Georgia wary of Moscow deals with South Ossetia and Abkhazia", *Financial Times*, February 18, 2015. (Erişim: 20.01.2017).

International Crisis Group, *Abkhazia: The Long Road to Reconciliation*, 10 April 2013, p.3.

International Crisis Group, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/b89-covid-19-challenge-post-soviet-breakaway-statelets>, 2020.

Interview with Maxim Gunjia, Former Minister of the Foreign Affairs of Abkhazia, September 2008, Sukhum, Abkhazia.

Interview of the Russian Foreign Minister Sergey Lavrov by the Abkhazian State Television and Radio Broadcasting Company, Moscow, 25 August 2013, Russian Ministry of Foreign Affairs,

http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/4FFBA766E9F1E4A444257BD40045DEAB, (Erişim:25.09.2013).

Istanbul Document, 1999, *OSCE Istanbul Summit*, <http://www.osce.org/mc/39569?download=true>, (Erişim:20.10.2020).

Kate S. Pease, *Kelly International Organizations*, Pearson, 2012.

Luke, March "Is Nationalism Rising in Russian Foreign Policy? The Case of Georgia", *Demokratizatsiya*, Summer 2011, Vol. 19 Issue 3.

Ministry of Foreign affairs, Russia, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/C589ADB74FB34C63C325749F0025531B, (Erişim: 16, 08 2013).

Mitchel, Lincoln, "Democracy in Georgia Since the Rose Revolution, *Orbis*", *East European Democratization*, Vol. 50, Issue 4, Autumn, 2006, p. 669-676.

Qırım Haber Ajansı, (19 Ağustos, 2020), <https://qha.com.tr/haberler/ukrayna-ve-gurcistandan-ortak-rus-iscali-tepkisi/234917/> (Erişim: 20.11.2020).

Petersen, Alexander, "The 1992-93 Georgia-Abkhazia War: A Forgotten Conflict", *Caucasian Review of International Affairs*, Vol:2, Issue: 4, Autumn 2008.

Relief Web, <http://reliefweb.int/report/georgia/russia-remove-military-bases-georgia-2005>, Source: Pravda Translated by: Guerman Grachev, (Erişim: 15.09. 2020).

Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, The Responsibility to Protect, December, 2001.

Sabah Gazetesi, 8 Eylül 2009. http://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/09/08/abhazyaya_ilk_turk_diplomat, (Erişim : 15.10 2020).

Shami Seteney, "Historical Processes of Identity Formation: Displacement, Settlement, Self-Representations of the Circassians in Jordan", *Iran and Caucasus*, Vol.13.No.1 2009.

Shanahan Cutts, Noelle M. "Enemies Through the Gates: Russian Violations of International Law in the Georgia/Abkhazia Conflict", *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2008, Vol. 40 Issue ½.

Tkachenko Stanislav, The TRNC and Other States with Limited Recognition: Comparative Analysis, in Tkachenko and Özsağlam Muhittin Tolga (Ed.), *Isolated Part of Cyprus*, VVM Publishing Ltd., St.Petersburg, Russia, 2011.

The Chamber of Commerce and Industry of the Republic of Abkhazia (CCIRA) <https://www.tppra.org/en/o-torgovo-promyshlennoy-palate/>

The Guardian, October 6, 2006.
<https://www.theguardian.com/world/2006/oct/06/georgia.russia>,
(Erişim, 15.9.2020).

Union Treaty Between the SSRG and SSRA,
<https://abkhazworld.com/aw/reports-and-key-texts/601-union-treaty-between-december-1921> (Erişim: 28 Ağustos 2020)

United Nations Observer Mission in Georgia (UNOMIG),
<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/background.html>, (Erişim: 18.01. 2017), p.19; *Interviews with people from Kabardino-Balkaria Republic, Abkhazia, October 2008.*

